

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертаційну роботу Васильєвої Світлани Олександрівни «Розвиток професійного статусу вчителя у вітчизняній педагогічній теорії та практиці (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.)», що подана на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Актуальність проблеми, що обрана С.О. Васильєвою для історико-педагогічного дослідження, детермінована нагальною потребою підвищення престижу професії вчителя та розвитку його соціального і професійного статусу. Негативні наслідки трансформаційних процесів в Україні, що позначилися на формуванні суперечливого ставлення громадськості до вчительської професії, зумовили утрату школою багатьох професійно підготовлених, здібних і досвідчених учителів, призвели до зниження привабливості та популярності педагогічних спеціальностей в абітурієнтів. Свідченням того, що схарактеризована дисертанткою проблема вельми актуальна і злободенна є слова міністра освіти і науки України Лілії Гриневич, що «низька зарплатня і, відповідно, статус вчителя у суспільстві сьогодні не дають залучати успішних та талановитих дітей до цієї професії. Ми не можемо далі так ставитись до вчителя, адже це демонструє, як держава оцінює його працю».

За таких умов актуалізація, науково-теоретичне узагальнення історико-педагогічного досвіду та екстраполяція кращих педагогічних надбань стає опертям формування позитивного образу педагога в суспільстві та піднесення престижу педагогічних професій.

Уважаємо, що необхідність заповнення прогалин в історико-педагогічному знанні на основі визначеного теоретико-методологічного інструментарію зумовила проведення С.О. Васильєвою цілісного ретроспективного аналізу проблеми розвитку професійного статусу вчителя у вітчизняній педагогіці другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Це

відповідає важливому соціальному замовленню, у якому знайшла відображення сучасна тенденція щодо підготовки висококваліфікованих учительських кадрів, здатних готувати інтелектуально, духовно, морально розвинутих громадян для розбудови української держави.

Основною ідеєю проведеного С.О. Васильєвою науково-педагогічного пошуку є думка про те, що вивчення теоретичних засад і практичного досвіду розвитку професійного статусу вчителя в історичній ретроспективі демонструє цілісність їх розгортання в логіко-проблемній послідовності й подає змістову, культурологічну та прогностичну інформацію для визначення домінантних напрямів творчого використання набутого досвіду на сучасному етапі реформування середньої й вищої педагогічної школи в Україні.

Значущість репрезентованої роботи підсилюється: чітким визначенням наукового апарату дослідження, його логічним співвідношенням із сформульованими висновками; широкою джерельною базою; обґрунтуванням хронологічних меж дослідження; вибором методологічного інструментарію і методів дослідження (загальнонаукових, конкретно-пошукових, емпіричних методів та методів, притаманних саме історико-педагогічним роботам: історико-структурний, історико-генетичний, історико-порівняльний, ретро-праксиметричний, персоналістично-біографічний, історико-актуалізаційний), що забезпечують достовірність отриманих результатів.

У зв'язку з актуальністю обраної проблеми, а також відповідно до об'єкта і предмета дослідження досить коректно сформульована мета дисертаційної роботи, яка полягає в систематизації теоретичних питань й узагальненні досвіду з розвитку професійного статусу вчителя, накопиченого у системі вітчизняної середньої та вищої педагогічної освіти в другій половині ХХ ст. – на початку ХХІ ст., для творчого використання прогресивних здобутків у сучасній практиці підготовки й перепідготовки педагогічних кадрів. Поставлена мета узгоджується з іншими елементами

концептуального апарату, які сформульовані чітко, коректно, логічно, адекватно до змісту дисертації.

Сформульовані С.О. Васильєвою завдання передбачають здійснення історико-педагогічної розвідки досліджуваної проблеми: виявлення витоків, обґрунтування етапів її розвитку, з'ясування внеску вітчизняних учених другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст. у розробку питань розвитку професійного статусу вчителя, узагальнення досвіду з розвитку професійного статусу вчителя в Україні досліджуваного періоду, накреслення перспектив його реалізації в сучасних умовах, а також визначення прогностичних тенденцій.

Не можна не відзначити проаналізований дисертанткою потужний масив використаної літератури, який складається з 1021 найменування. Позитивно відзначаємо мозаїчний характер джерельної бази, до складу якої увійшли архівні документи й матеріали фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, державних архівів Харківської та Львівської областей (всього 136 одиниць зберігання), значна кількість історико-педагогічної, психологічної, соціологічної, філософської літератури (монографії, дисертації, автореферати провідних вітчизняних науковців, творчий досвід учителів-практиків, публіцистичні нариси, роздуми громадських і політичних діячів досліджуваного періоду), довідкові та енциклопедичні видання, матеріали педагогічної періодики досліджуваного періоду, Інтернет-ресурси тощо.

Адекватному розумінню С.О. Васильєвою проблеми формування професійного статусу вчителя сприяло ретельне опрацювання нею законодавчих і нормативних документів, а саме державних постанов, матеріалів колегій, нормативно-правових актів та інших урядових документів, датованих другою половиною ХХ – початком ХХІ ст.; актів перевірок закладів освіти, відомостей про педагогічних працівників шкіл, звітів педагогічних і вчительських інститутів, педагогічних училищ, планів розвитку установ народної освіти, стенограм з'їздів учителів, висновків

про стан професійної підготовки у педагогічних ліцеях і педагогічних училищах, звітів засідань учених і факультетських рад педагогічних ВНЗ; доповідних записок аналізу роботи шкіл і відділів народної освіти.

Імпонує нам обґрунтування хронологічних меж дослідження – друга половина ХХ – початок ХХІ століття. Автором, на наш погляд, вдало обрано нижню хронологічну межу дослідження – 50 рр. ХХ ст., коли в умовах післявоєнного відродження і розбудови системи освіти стрімко зростає попит на кваліфікованих учителів, підвищується професійний статус педагога. Вибір верхньої межі дослідження (2002 р.) зумовлено, на думку дисертантки, падінням престижності професії вчителя та тлі зниження його соціального статусу в умовах об'єктивних перетворень у політичній, економічній і соціальній сферах незалежної України.

Цілком виправданим видається звернення автора до методологічного інструментарію. Застосування низки методологічних підходів, таких як системно-хронологічний, синергетичний, історіографічний, соціокультурний, феноменологічний, антропоцентричний, аксіологічний, персоналістично-біографічний, компетентнісний, деонтологічний, акмеологічний та комплексу наукових методів дозволило дисертантці ґрунтовно схарактеризувати предмет дослідження. Не дивлячись на складність цієї роботи автор дослідила його у всьому часовому розвитку, прагнула об'єктивно осягнути «плюси» і «мінуси», виявляючи здобутки і недоліки, здійснила цілісний ретроспективний аналіз проблеми розвитку професійного статусу вчителя у вітчизняній педагогіці другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Не викликає заперечень наукова новизна проведеного С.О. Васильєвою історико-педагогічного дослідження, результатом якого стали:

1) на рівні перетворення – відтворено генезу досліджуваної проблеми, в окреслених хронологічних межах з'ясовано внесок провідних вітчизняних учених у розроблення досліджуваної проблеми; обґрунтовано

етапи розвитку професійного статусу вчителя в Україні другої половини ХХ – початку ХХІ століття: I етап (1950 р. – перша половина 60-х рр.) – етап нарощування наукового й навчально-методичного потенціалу розвитку професійного статусу вчителя; II етап (друга половина 60-х рр. – 1991 р.) – етап сталого підвищення професійного статусу вчителя; III етап (1992 р. – початок ХХІ ст.) – етап суперечливого розвитку професійного статусу вчителя; визначено напрями використання цінних надбань попередніх часів щодо розвитку професійного статусу вчителя в практиці загальноосвітніх закладів та системі підготовки й перепідготовки педагогічних кадрів на сучасному етапі (соціальний, національний, професійно-компетентнісний, організаційно-управлінський, особистісний, науково-педагогічний) та окреслено прогностичні тенденції розвитку професійного статусу вчителя в Україні в ХХІ ст.

2) на рівні конкретизації – уточнено суть поняття «професійний статус вчителя» з погляду його складових (професіоналізму, авторитету, репутації, іміджу); зовнішні та внутрішні групи факторів, які впливають на розвиток професійного статусу вчителя; обгрунтовано притаманну конкретно-історичному періоду систему пріоритетних традиційних і специфічних професійних та особистісних якостей учителя, що формують його професійний статус;

3) на рівні доповнення – набули вдосконалення уявлення щодо соціально-політичних та організаційно-педагогічних передумов вирішення проблеми розвитку професійний статусу вчителя, а також форм, методів, засобів формування й розвитку професійного статусу вчителів у освітніх закладах України на різних етапах досліджуваного періоду.

Високий рівень практичної значущості забезпечується географією апробації та впровадження результатів дослідження на вісімнадцятьох міжнародних, всеукраїнських і регіональних науково-практичних конференціях і симпозіумі та значною кількістю публікацій (47), серед яких 2 монографії; 1 навчальний посібник; 16 статей у провідних наукових

фахових виданнях, 8 статей у міжнародних періодичних виданнях; 5 статей у інших виданнях; 15 тез у збірниках матеріалів конференцій.

Перевагами поданого дослідження слід уважати:

- унормування поняттєво-термінологічного поля дослідження, авторський підхід до визначення ключових дефініцій досліджуваної проблеми з опорою на філософські, соціологічні здобутки та психологічні теорії;
- виокремлення зовнішніх і внутрішніх факторів становлення і розвитку професійного статусу вчителя на макро-, мікро- рівнях і рівні професійної Я-концепції;
- з'ясування витоків ідеї формування професійного статусу вчителя у педагогічній думці античного, середньовічного періодів та епох Відродження і Просвітництва, Нових часів на тлі мінливих соціальних, економічних, політичних та ідеологічних напрямів розвитку суспільства;
- обґрунтування з наукового погляду періодизації розвитку професійного статусу вчителя в Україні досліджуваного періоду й характеристики в динаміці особливостей формування статусної позиції педагога на кожному з визначених етапів;
- поетапна систематизація внеску вітчизняних учених другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст. у розробку теоретичних засад розвитку професійного статусу вчителя;
- акцентування уваги не лише на перевагах кожного з визначених етапів, але й на прорахунках державної політики чи негативних явищах, що мали місце у педагогічній практиці, що зумовлювали суперечливість розвитку професійного статусу вчителя в українському суспільстві, стрімке зростання чи падіння престижності педагогічних професій;
- високий ступінь узагальнення отриманих результатів і висновків, прогнозування тенденцій подальшого розв'язання важливої для

сучасної педагогічної практики проблеми з урахуванням цінного історичного досвіду;

- виокремлення напрямів використання цінних надбань минулого в практиці загальноосвітніх закладів та системи підготовки й перепідготовки педагогічних кадрів на сучасному етапі (соціальний, національний, професійно-компетентнісний, організаційно-управлінський, особистісний, науково-педагогічний);
- наведення додатків, що підтверджують достовірність виконаної роботи, інформативно доповнюють її зміст не тільки в історико-педагогічному контексті, а й з екстраполяцією у сьогодення.

Дисертантка доходить до висновку, що ставлення до вчителя нерозривно пов'язане з процесами розвитку суспільства і його системою освіти, а довіра суспільства до вчителя і складений у масовій свідомості емоційно забарвлений образ педагога формується передусім засобами мас-медіа і державною політикою щодо вчительства.

Отже, з однієї сторони, одержаний С.О. Васильєвою науковий результат суттєво доповнює відомі теоретичні і практичні положення теорії та практики формування професійного статусу вчителя в досліджуваній період, відкриваючи нові, не відомі раніше грані досліджуваної проблеми. З іншої сторони, отриманий дисертанткою новий науковий результат дозволяє розвинути і поширити найбільш цінні здобутки теорії і практики формування професійного статусу вчителя в практиці загальноосвітніх закладів, системі підготовки і перепідготовки педагогічних кадрів.

Як справедливо зауважує автор дослідження, важливими шляхами підняття професійного статусу вчителів в Україні в сучасних умовах є аксіологізація педагогічної освіти, поглиблення в учителів професійно-етичної спрямованості, гуманізація процесу професійної педагогічної підготовки, створення інноваційного освітнього середовища в закладах освіти, матеріальне стимулювання та заохочення педагогів державою та

шкільною адміністрацією за якісні показники роботи, удосконалення підготовки педагогів у напрямі посилення практичної складової, формування позитивного образу вчителя у ЗМІ, збільшення фінансування освітньої галузі, поліпшення соціально-побутових умов, матеріального забезпечення, рівня захищеності вчителів, відображення в мас-медіа значимості результатів діяльності педагогів для країни, навчального закладу.

Підвищення престижу педагогічної професії, на думку автора, дозволить на конкурсній основі відбирати найкращих претендентів на посаду вчителя, створювати конкуренцію між кращими випускниками педагогічних вишів, розробити систему дієвих стимулів для талановитої молоді обирати професію вчителя, ефективно її виконувати, залишатися у сфері освіти протягом усього трудового життя.

Разом із позитивною оцінкою змісту дисертації, рівня її виконання, уважаємо за необхідне надати такі зауваження і побажання:

1. У першому розділі дисертації переконливо обґрунтовано доцільність застосування різних концептуальних підходів (системно-хронологічного, синергетичного, історіографічного, соціокультурного, феноменологічного, антропоцентричного, аксіологічного, персоналістично-біографічного, компетентнісного, деонтологічного, акмеологічного). Проте в наступних розділах автором недостатньо уваги приділено персоналістично-біографічному підходу.

2. Під час розгляду зарубіжних статусних теорій особистості (С.33-35 підрозділу 1.1 дисертації) дещо бракує авторської позиції щодо оцінки теорій, які розглядаються.

3. У дисертації і авторефераті автором зазначається, що третій етап розвитку професійного статусу вчителів (1992 р. – початок ХХІ ст.) характеризується, зокрема, появою авторських шкіл. Робота виграла б і набула би більшого практичного значення, якби автор акцентував увагу на

досвіді таких шкіл з розвитку досліджуваного феномену. Адже авторські школи, за своєю суттю є інноваційними освітніми закладами, «експериментальними майданчиками», які мають значні ресурси для професійного саморозвитку і самореалізації учителів.

4. У п'ятому розділі, який присвячений розвитку професійного статусу в незалежній Україні, автору доцільно було б представити фактологічний матеріал щодо якості навчання українських школярів (як це було зроблено на попередніх етапах), оскільки такі дані надали б більшої переконливості зробленим у процесі дослідження висновкам.

Означені зауваження не зменшують наукової цінності дисертаційної роботи і можуть бути використані автором як настанови у подальших дослідженнях і науково-педагогічній діяльності.

Дисертаційна робота «Розвиток професійного статусу вчителя у вітчизняній педагогічній теорії та практиці (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.)» є завершеним, цілісним, самостійним дослідженням, яке відповідає вимогам пп. 9, 10, 11, 13, 15 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з постановами КМ за № 656 від 19.08.2015 р. та за № 1159 від 30.12.2015 р.), і дає підстави для присудження Васильєвій Світлані Олександрівні наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

**Офіційний опонент,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри дошкільної освіти
Полтавського національного
педагогічного університету
імені В.Г. Короленка**

О.А. Гнізділова

